ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ» ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Господарський процес»
(назва дисципліни)

на тему: «Поняття, склад та класифікація учасників судового процесу, їх права та обов'язки»

Студента (ки) **Проніної В.І.**
групи ІН35-9-22- Б1П (4,0д)
напряму підготовки (спеціальності)_Право
Керівник, доцент кафедри права Житник М.О.
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:
Національна шкала _____
Кількість балів: ___ ECTS ____

Члени комісії _____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Київ - 2026р.

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ 7

1.1. Поняття учасників господарського судового процесу 7

1.2.Господарська процесуальна правосуб'єктність учасників судового процесу.....10

РОЗДІЛ 2. СКЛАД ТА КЛАСИФІКАЦІЯ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ 14

2.1. Склад учасників господарського судового процесу 14

2.2. Класифікація учасників господарського процесу 16

2.3. Характеристика основних учасників господарського судового процесу...19

РОЗДІЛ 3. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ 23

3.1. Процесуальні права учасників господарського процесу 23

3.2. Процесуальні обов'язки учасників господарського процесу.....26

3.3. Процесуальна відповідальність за порушення процесуальних обов'язків.....28

ВИСНОВОК……...32

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….35

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки та становлення правової держави в Україні особливого значення набуває ефективне функціонування системи господарського судочинства. Господарські суди відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності господарських відносин, захисті прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, а також у формуванні правової визначеності у сфері економіки. Важливою передумовою ефективного здійснення господарського судочинства є чітке нормативне врегулювання правового статусу учасників господарського судового процесу, визначення їх процесуальних прав, обов'язків та меж процесуальної поведінки.

Актуальність дослідження теми зумовлена тим, що саме учасники господарського судового процесу є носіями процесуальних правовідносин і безпосередньо впливають на реалізацію завдань господарського судочинства, визначених Господарським процесуальним кодексом України. Від рівня їх правової обізнаності, добросовісності у користуванні процесуальними правами та належного виконання процесуальних обов'язків залежить своєчасність, повнота й обґрунтованість судового розгляду господарських справ. У зв'язку з цим особливої уваги потребує питання класифікації учасників господарського процесу та з'ясування їх правового становища.

Сучасне господарське судочинство характеризується зростанням кількості та складності господарських спорів, участю у них різних суб'єктів, а саме, юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців, органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Це зумовлює необхідність ґрунтовного наукового аналізу складу учасників господарського судового процесу, їх ролі та значення у процесі здійснення правосуддя. Водночас судова практика свідчить про наявність проблем, пов'язаних із неправильним визначенням процесуального статусу учасників справи, зловживанням процесуальними правами та невиконанням процесуальних обов'язків, що негативно впливає на ефективність судового захисту.

Окремої уваги заслуговує питання класифікації учасників господарського судового процесу, оскільки правильне розмежування їх за процесуальним становищем, ступенем юридичної заінтересованості та функціональним призначенням дозволяє глибше зрозуміти механізм господарського судочинства в цілому. Така класифікація має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже вона сприяє правильному застосуванню норм господарського процесуального законодавства, забезпечує дотримання принципів змагальності та рівності сторін у судовому процесі.

Нормативну основу правового статусу учасників господарського судового процесу становлять Конституція України, Господарський процесуальний кодекс України, інші нормативно-правові акти, а також практика Верховного Суду. Разом із тим, динамічний розвиток господарських правовідносин та постійні зміни процесуального законодавства зумовлюють необхідність системного аналізу чинних норм з метою виявлення прогалин і вироблення пропозицій щодо їх удосконалення.

Проблематика правового статусу учасників господарського судового процесу неодноразово була предметом наукових досліджень вітчизняних учених у галузі господарського та процесуального права. Зокрема, окремі аспекти поняття та класифікації учасників господарського процесу, їх процесуальних прав і обов’язків досліджувалися у працях В. В. Луця, О. М. Вінник, В. С. Щербини, О. П. Подцерковного, С. В. Ківалова, Р. А. Майданика, Ю. М. Грошевого, М. І. Тітова, О. О. Беляневич та інших науковців. У їх роботах висвітлюються питання процесуальної правосуб’єктності сторін, ролі суду у господарському процесі, особливостей участі третіх осіб, а також проблеми реалізації принципів змагальності та диспозитивності.

Разом із тим, попри значну кількість наукових праць, низка питань залишається дискусійною або недостатньо дослідженою, зокрема щодо співвідношення прав і обов’язків різних категорій учасників господарського процесу, меж процесуальної ініціативи суду, а також застосування заходів процесуального примусу у світлі оновленої судової практики Верховного

Суду. Це свідчить про необхідність подальшого комплексного аналізу зазначеної проблематики.

Ступінь наукової розробленості проблематики учасників господарського судового процесу є достатньо високим, про що свідчать праці вітчизняних учених у галузі господарського та процесуального права. Проте окремі питання, зокрема співвідношення прав та обов'язків різних категорій учасників процесу, особливості їх процесуальної відповідальності та практичні аспекти реалізації процесуальних прав, потребують подальшого дослідження з урахуванням сучасної судової практики.

Метою курсової роботи є комплексне дослідження поняття, складу та класифікації учасників господарського судового процесу, а також аналіз їх процесуальних прав і обов'язків відповідно до чинного законодавства України.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачається вирішення таких **завдань**:

- розкрити поняття та правову природу учасників господарського судового процесу;
- охарактеризувати господарську процесуальну правосуб'єктність учасників процесу;
- визначити склад учасників господарського судового процесу;
- здійснити класифікацію учасників господарського процесу за різними критеріями;
- проаналізувати основні процесуальні права та обов'язки учасників господарського судочинства;
- з'ясувати особливості процесуальної відповідальності за порушення процесуальних обов'язків.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення господарського судочинства.

Предметом дослідження є правові норми, що регулюють статус учасників господарського судового процесу, а також практика їх застосування.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема аналіз, синтез, індукція, дедукція, формально-юридичний та системно-структурний методи.

Наукова новизна курсової роботи полягає у системному та комплексному аналізі правового статусу учасників господарського судового процесу з урахуванням сучасних положень Господарського процесуального кодексу України та актуальної судової практики.

У роботі узагальнено наукові підходи до визначення поняття учасників господарського судового процесу; уточнено класифікацію учасників господарського процесу за критеріями процесуального становища та юридичної заінтересованості; проаналізовано співвідношення процесуальних прав і обов'язків учасників господарського судочинства; сформульовано окремі теоретичні висновки щодо підвищення ефективності реалізації процесуальних прав у господарському процесі.

Практичне значення курсової роботи полягає в тому, що її положення та висновки можуть бути використані:

- у навчальному процесі під час вивчення дисциплін «Господарський процес», «Господарське право»**;**
- при підготовці до практичних занять, семінарів та іспитів;
- у практичній діяльності юристів, адвокатів, суддівських помічників та інших фахівців, які беруть участь у господарських спорах;
- як теоретична основа для подальших наукових досліджень з питань господарського судочинства.

Структура курсової роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Поняття учасників господарського судового процесу

Господарський судовий процес як різновид юридичної діяльності являє собою врегульовану нормами процесуального права форму здійснення правосуддя у сфері господарських правовідносин. Реалізація завдань господарського судочинства неможлива без участі визначеного кола суб'єктів, які наділяються відповідним процесуальним статусом і вступають між собою у господарські процесуальні правовідносини. Саме тому з'ясування поняття учасників господарського судового процесу є вихідним і фундаментальним для розуміння всієї системи господарського судочинства.

Відповідно до положень Господарського процесуального кодексу України, господарське судочинство спрямоване на справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення господарських спорів з метою ефективного захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, держави і територіальних громад. Досягнення цієї мети забезпечується не лише діяльністю суду, а й активною участю інших суб'єктів, які наділені процесуальними правами та обов'язками і безпосередньо впливають на перебіг та результати судового розгляду.

У науці господарського процесуального права поняття учасників господарського судового процесу розглядається крізь призму категорії процесуальних правовідносин.

Як зазначає В. С. Щербина, учасники господарського процесу - це суб'єкти, які відповідно до норм процесуального закону беруть участь у розгляді господарських справ і реалізують надані їм процесуальні права з метою захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів. Такий підхід акцентує увагу на правовій природі участі у процесі, яка ґрунтується не на

фактичній присутності, а на наділенні особи спеціальним процесуальним статусом.[22]

Аналогічної позиції дотримується О. О. Беляневич, яка підкреслює, що учасниками господарського судового процесу слід вважати не будь-яких осіб, залучених до судового розгляду, а лише тих суб'єктів, які є носіями процесуальних прав і обов'язків, передбачених Господарським процесуальним кодексом України. Таким чином, вирішальним критерієм для віднесення особи до кола учасників процесу є наявність у неї процесуальної правосуб'єктності.[14]

Нормативне закріплення поняття учасників господарського судового процесу міститься у Главі 4 Господарського процесуального кодексу України, де визначено склад осіб, які беруть участь у справі, а також осіб, що сприяють здійсненню правосуддя.[2] Аналіз відповідних положень кодексу дає підстави стверджувати, що законодавець використовує розширений підхід до визначення учасників процесу, включаючи до їх кола як суб'єктів, заінтересованих у результаті справи, так і осіб, які не мають юридичної заінтересованості, але забезпечують належний перебіг судового розгляду.

У цьому контексті важливим є розмежування понять «учасники господарського судового процесу» та «особи, які беруть участь у справі». Як слушно зауважує О. П. Подцерковний, поняття учасників господарського процесу є ширшим і охоплює всі категорії суб'єктів, наділених процесуальними функціями, тоді як особи, які беруть участь у справі, складають лише одну з груп учасників процесу та характеризуються наявністю матеріально-правової або процесуальної заінтересованості у результаті розгляду спору.[10] Такий підхід дозволяє глибше усвідомити багаторівневу структуру господарського судочинства.

Учасники господарського судового процесу вступають у процесуальні правовідносини з моменту відкриття провадження у справі або з моменту залучення до участі у справі в порядку, встановленому законом. З цього часу вони набувають комплексу процесуальних прав та обов'язків, реалізація яких

забезпечує досягнення цілей господарського судочинства. При цьому обсяг і зміст процесуальних прав та обов'язків різних учасників процесу є неоднаковими і визначаються їх процесуальним становищем.

Слід зазначити, що у господарському судовому процесі особливу роль відіграють суб'єкти підприємницької діяльності, оскільки саме між ними найчастіше виникають господарські спори. Водночас, як наголошує О. М. Вінник, сучасний господарський процес не обмежується виключно приватноправовими конфліктами між суб'єктами господарювання, а охоплює також спори за участю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що зумовлює складність і багатоманітність складу учасників процесу.

Важливим аспектом поняття учасників господарського судового процесу є їх функціональне призначення. Кожен учасник виконує у процесі певну роль, яка визначається законом і спрямована на забезпечення законності, обґрунтованості та справедливості судового рішення. Суд, будучи центральним суб'єктом процесу, здійснює правосуддя та координує процесуальну діяльність інших учасників. Сторони та треті особи реалізують право на судовий захист, а інші учасники процесу сприяють суду у з'ясуванні фактичних обставин справи.

У науковій літературі звертається увага на те, що участь у господарському судовому процесі має виключно правовий характер і не може здійснюватися довільно. Як зазначає Р. А. Майданик, залучення особи до участі у справі можливе лише за наявності передбачених законом підстав та з дотриманням установленої процесуальної форми. Це положення є проявом принципу законності у господарському судочинстві та забезпечує захист прав усіх учасників процесу.[9, ст. 123]

Таким чином, поняття учасників господарського судового процесу охоплює сукупність суб'єктів, які відповідно до норм Господарського процесуального кодексу України беруть участь у здійсненні господарського судочинства, наділяються процесуальними правами та обов'язками і

вступають у господарські процесуальні правовідносини з метою вирішення господарських спорів та забезпечення ефективного судового захисту. Розуміння цього поняття має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки воно є основою для подальшого аналізу складу, класифікації та правового статусу учасників господарського судового процесу.

1.2. Господарська процесуальна правосуб'єктність учасників судового процесу

Господарська процесуальна правосуб'єктність є базовою категорією господарського процесуального права, що визначає можливість особи бути учасником господарського судового процесу та вступати у відповідні процесуальні правовідносини. Саме наявність процесуальної правосуб'єктності є юридичною передумовою реалізації права на судовий захист у сфері господарських правовідносин, гарантованого статтею 55 Конституції України та конкретизованого у нормах Господарського процесуального кодексу України.

Господарський процесуальний кодекс України прямо не містить легального визначення господарської процесуальної правосуб'єктності, однак її зміст випливає з аналізу положень Глави 4 ГПК України. Відповідно до статті 4 ГПК України право на звернення до господарського суду мають юридичні особи, фізичні особи - підприємці, а також у визначених законом випадках органи державної влади, органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти.[2] Саме ця норма закріплює загальну процесуальну правоздатність учасників господарського судового процесу.

У науковій літературі господарська процесуальна правосуб'єктність традиційно розглядається як поєднання процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності. Так, В. В. Луць зазначає, що процесуальна правоздатність полягає у здатності особи мати передбачені законом

процесуальні права та обов'язки, тоді як процесуальна дієздатність означає можливість самостійно реалізовувати ці права у межах господарського судочинства.[8, ст. 97] Зазначене розмежування знаходить своє відображення у положеннях ГПК України, зокрема у статтях 46-48, які визначають процесуальний статус сторін та інших учасників справи.

Процесуальна правоздатність у господарському процесі виникає незалежно від волі особи з моменту набуття нею відповідного правового статусу суб'єкта господарювання. Водночас реалізація цієї правоздатності у конкретному судовому провадженні пов'язується законодавцем з відкриттям провадження у справі, що відповідає положенням статті 176 ГПК України. Саме з цього моменту особа набуває можливості здійснювати процесуальні права, передбачені статтею 42 ГПК України, зокрема право подавати докази, заявляти клопотання та брати участь у судових засіданнях.[2]

Процесуальна дієздатність у господарському судочинстві має свої особливості, зумовлені переважною участю у процесі юридичних осіб. Відповідно до статті 56 ГПК України юридична особа бере участь у справі через свого керівника або іншу особу, уповноважену діяти від її імені, а також через представника. Фізична особа - підприємець, згідно з тією ж статтею, може здійснювати свої процесуальні права як особисто, так і через представника. Як слушно зазначає О. О. Беляневич, опосередкований характер реалізації процесуальної дієздатності є однією з визначальних рис господарського судового процесу.

Господарська процесуальна правосуб'єктність має спеціальний характер, оскільки її обсяг і зміст залежать від процесуального становища учасника справи. Так, відповідно до статей 46 і 47 ГПК України сторони у справі наділяються повним комплексом процесуальних прав і обов'язків, тоді як треті особи, правовий статус яких визначений статтями 50-53 ГПК України, реалізують свої права у межах, обумовлених їх участю у справі. Ця диференціація, на думку В. С. Щербини, забезпечує баланс між принципом

рівності учасників процесу та функціональним призначенням кожного з них.[14, 13]

Особливе місце у системі господарської процесуальної правосуб'єктності займає суд. Згідно зі статтею 2 ГПК України суд здійснює правосуддя з метою ефективного захисту прав та законних інтересів учасників господарських правовідносин. Процесуальна правосуб'єктність суду має владно-публічний характер і проявляється у повноваженнях, закріплених, зокрема, у статтях 13 та 86 ГПК України, які регламентують принцип змагальності та оцінку доказів. Як зазначає С. В. Ківалов, правосуб'єктність суду є інструментом реалізації принципу верховенства права у господарському судочинстві.[7]

Законодавець також передбачає можливість зміни або припинення господарської процесуальної правосуб'єктності у межах судового провадження. Такі випадки врегульовані, зокрема, статтею 52 ГПК України, яка встановлює інститут процесуального правонаступництва у разі припинення юридичної особи, заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні або в інших випадках заміни особи у спірних правовідносинах. Зазначений механізм спрямований на забезпечення стабільності процесу та захист прав інших учасників справи.

Судова практика Верховного Суду неодноразово наголошувала на тому, що неправильне визначення процесуальної правосуб'єктності учасника справи є істотним порушенням норм процесуального права і може слугувати підставою для скасування судового рішення. Це підтверджує важливість правильного застосування положень ГПК України щодо процесуального статусу учасників господарського процесу.

Таким чином, господарська процесуальна правосуб'єктність учасників судового процесу є нормативно закріпленою можливістю суб'єктів бути носіями процесуальних прав та обов'язків і реалізовувати їх у межах господарського судочинства. Вона визначається положеннями Господарського процесуального кодексу України, має спеціальний і

диференційований характер та є необхідною передумовою законного й ефективного здійснення господарського судочинства.

РОЗДІЛ 2. СКЛАД ТА КЛАСИФІКАЦІЯ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Склад учасників господарського судового процесу

Склад учасників господарського судового процесу є однією з ключових категорій господарського процесуального права, оскільки саме через визначення кола суб'єктів, які беруть участь у справі, забезпечується реалізація завдань господарського судочинства. Чітке нормативне закріплення складу учасників процесу має істотне значення для дотримання принципів змагальності, рівності сторін перед судом та законності судового розгляду.

Господарський процесуальний кодекс України містить системне регулювання складу учасників господарського судового процесу у Главі 4. Відповідно до статті 41 ГПК України учасниками справи є сторони, треті особи, а також інші особи, які беруть участь у справі у випадках, передбачених законом.[2] Водночас аналіз норм кодексу дає підстави стверджувати, що склад учасників господарського судового процесу є ширшим за коло осіб, безпосередньо заінтересованих у результаті справи, і включає також осіб, які сприяють здійсненню правосуддя.

Центральним і обов'язковим учасником господарського судового процесу є суд. Відповідно до статті 2 ГПК України суд здійснює правосуддя з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів учасників господарських правовідносин. Процесуальне становище суду визначається також статтями 13 та 14 ГПК України, які закріплюють принципи змагальності та диспозитивності, що реалізуються за активної ролі суду у керуванні процесом. Як зазначає С. В. Ківалов, суд у господарському процесі є не лише арбітром між сторонами, а й гарантом дотримання процесуальної рівноваги між усіма учасниками справи.[7]

Основу складу учасників господарського судового процесу становлять сторони. Відповідно до статті 46 ГПК України сторонами у справі є позивач і

відповідач. Саме між ними виникає спір про право, який підлягає вирішенню господарським судом. Процесуальне становище сторін характеризується наявністю юридичної заінтересованості у результаті справи та наділенням їх широким колом процесуальних прав і обов'язків, визначених, зокрема, статтею 42 ГПК України. У науковій літературі, зокрема у працях В. С. Щербини, наголошується, що сторони є активними суб'єктами господарського процесу, від процесуальної поведінки яких значною мірою залежить ефективність судового розгляду.[22]

Поряд зі сторонами важливе місце у складі учасників господарського судового процесу займають треті особи. Їх правовий статус регламентується статтями 50–53 ГПК України. Законодавець розрізняє третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, та третіх осіб, які не заявляють таких вимог. Участь третіх осіб у справі зумовлена необхідністю захисту їх прав та законних інтересів, на які може вплинути судове рішення. Як зазначає О. О. Беляневич, інститут третіх осіб сприяє всебічному та повному з'ясуванню обставин справи і запобігає виникненню нових спорів у майбутньому.

Окрему групу у складі учасників господарського судового процесу становлять інші учасники справи, участь яких передбачена ГПК України. Зокрема, стаття 53 ГПК України визначає підстави участі прокурора у господарському процесі з метою представництва інтересів держави у суді. У наукових джерелах, зокрема у працях О. П. Подцерковного, підкреслюється, що участь прокурора має публічно-правовий характер і спрямована на захист загальносуспільних інтересів, а не приватних прав окремих суб'єктів господарювання.[19]

До складу учасників господарського судового процесу належать також представники сторін та інших учасників справи. Відповідно до статей 56–60 ГПК України представництво у суді здійснюється на підставі закону або договору. Інститут представництва має особливе значення для господарського процесу, оскільки значна частина учасників справи саме юридичні особи, які

реалізують свої процесуальні права саме через представників. Як зазначає Р. А. Майданик, представник у господарському процесі виступає самостійним процесуальним суб'єктом, однак діє в інтересах і від імені особи, яку представляє.[9]

Крім осіб, безпосередньо залучених до вирішення спору, господарський судовий процес включає також осіб, які сприяють здійсненню правосуддя. Їх процесуальний статус регламентується окремими нормами ГПК України, зокрема статтями 66-71, які визначають права та обов'язки свідків, експертів, спеціалістів і перекладачів. Хоча ці особи не мають юридичної заінтересованості у результаті справи, їх участь є необхідною для з'ясування фактичних обставин і забезпечення об'єктивності судового розгляду.

Таким чином, склад учасників господарського судового процесу є багаторівневим і включає суд, сторони, третіх осіб, інших учасників справи, а також осіб, які сприяють здійсненню правосуддя. Така структура відповідає завданням господарського судочинства, визначеним статтею 2 ГПК України, і забезпечує можливість комплексного, повного та справедливого розгляду господарських спорів. Аналіз складу учасників господарського судового процесу є необхідною передумовою для подальшого дослідження їх класифікації та процесуального статусу.

2.2. Класифікація учасників господарського процесу

Класифікація учасників господарського судового процесу має важливе теоретичне й практичне значення, оскільки дозволяє систематизувати різноманіття суб'єктів, що беруть участь у господарському судочинстві, та визначити особливості їх правового статусу. Через класифікацію розкривається функціональне призначення кожного учасника процесу, обсяг його процесуальних прав і обов'язків, а також ступінь впливу на перебіг і результати судового розгляду.

Господарський процесуальний кодекс України не містить єдиної законодавчо закріпленої класифікації учасників господарського процесу, однак аналіз його норм, зокрема положень Глави 4, дає можливість виокремити декілька критеріїв поділу учасників судового процесу.

Як зазначає В. С. Щербина, відсутність формалізованої класифікації компенсується чітким нормативним визначенням процесуального статусу кожної категорії учасників, що дозволяє науково обґрунтовано систематизувати їх у межах доктрини господарського процесуального права.[13]

Найбільш поширеним у науці є поділ учасників господарського процесу за їх процесуальним становищем. У цьому аспекті центральне місце займає суд, який відповідно до статті 2 ГПК України здійснює правосуддя у господарських справах. Суд є обов'язковим учасником процесу, без участі якого існування господарського судочинства є неможливим. Його процесуальний статус визначається владними повноваженнями, закріпленими, зокрема, у статтях 13, 86 та 129 ГПК України, що вирізняє суд серед інших учасників процесу.[2]

Іншу групу учасників господарського процесу становлять особи, які беруть участь у справі та мають юридичну заінтересованість у її результаті. До них належать сторони та треті особи. Відповідно до статті 46 ГПК України сторонами у справі є позивач і відповідач, між якими виник спір про право. Їх процесуальне становище характеризується рівністю процесуальних прав і обов'язків, що прямо закріплено у статті 42 ГПК України. Як підкреслює О. О. Беляневич, саме сторони є основними носіями змагального начала у господарському процесі.[14]

Поряд зі сторонами у справі беруть участь треті особи, правовий статус яких визначений статтями 50-53 ГПК України. Класифікація третіх осіб ґрунтується на наявності або відсутності у них самостійних вимог щодо предмета спору. Такий поділ має важливе практичне значення, оскільки визначає обсяг процесуальних прав третіх осіб і межі їх участі у судовому

розгляді. Як зазначає О. П. Подцерковний, участь третіх осіб спрямована на запобігання ухваленню судових рішень, які можуть порушити права осіб, не залучених до процесу.

Окрему групу учасників господарського процесу утворюють інші особи, участь яких обумовлена необхідністю захисту публічних інтересів або забезпечення належної процесуальної форми. Так, відповідно до статті 53 ГПК України прокурор може брати участь у господарському процесі з метою представництва інтересів держави. У науковій літературі наголошується, що процесуальний статус прокурора має особливий характер, оскільки він не є стороною спору у класичному розумінні, але наділений широкими процесуальними повноваженнями.

Важливим критерієм класифікації учасників господарського процесу є ступінь їх юридичної заінтересованості у результаті справи. За цим критерієм учасників поділяють на заінтересованих і незаінтересованих у результаті судового розгляду. Заінтересованими є сторони та треті особи, оскільки судове рішення безпосередньо впливає на їх права та обов’язки. Незаінтересованими є особи, які сприяють здійсненню правосуддя, зокрема свідки, експерти, спеціалісти та перекладачі, правовий статус яких регламентується статтями 66–71 ГПК України. Як зазначає Р. А. Майданик, відсутність юридичної заінтересованості є необхідною умовою об’єктивності цих учасників процесу.[9, ст. 176]

Класифікація учасників господарського процесу можлива також залежно від обов’язковості їх участі у судовому розгляді. Суд і сторони є обов’язковими учасниками процесу, без яких розгляд господарської справи є неможливим. Водночас участь інших учасників, зокрема третіх осіб або осіб, які сприяють здійсненню правосуддя, залежить від характеру справи та процесуальної необхідності, що відповідає положенням статей 50 та 66 ГПК України.

У науковій доктрині звертається увага і на класифікацію учасників господарського процесу залежно від характеру виконуваних ними

процесуальних функцій. Суд здійснює функцію правосуддя, сторони та треті особи реалізують функцію захисту своїх прав та інтересів, тоді як інші учасники процесу забезпечують допоміжну функцію, спрямовану на встановлення фактичних обставин справи та дотримання процесуальної форми.[8] Такий підхід, на думку В. В. Луця, дозволяє комплексно оцінити роль кожного учасника у механізмі господарського судочинства.

Отже, класифікація учасників господарського процесу ґрунтується на різних критеріях, зокрема процесуальному становищі, ступені юридичної заінтересованості, обов'язковості участі та функціональному призначенні. Вона має важливе значення для правильного застосування норм Господарського процесуального кодексу України та забезпечення ефективного і справедливого розгляду господарських справ. З'ясування класифікаційних підходів створює підґрунтя для подальшого аналізу прав та обов'язків окремих категорій учасників господарського судового процесу.

2.3. Характеристика основних учасників господарського судового процесу

Характеристика основних учасників господарського судового процесу неможлива без комплексного аналізу нормативного регулювання їх процесуального статусу, закріпленого у Господарському процесуальному кодексі України, а також без урахування проблем правозастосовної практики та наукових дискусій. Саме законодавче визначення обсягу прав, обов'язків і повноважень кожної категорії учасників процесу формує модель господарського судочинства та визначає баланс між приватними і публічними інтересами.

Ключовим учасником господарського судового процесу є суд, процесуальний статус якого має публічно-владний характер. Відповідно до статті 2 ГПК України суд здійснює правосуддя з метою ефективного захисту

прав і законних інтересів учасників господарських правовідносин. При цьому аналіз статей 13 і 14 ГПК України свідчить про намагання законодавця поєднати активну роль суду з принципом змагальності та диспозитивності. [21] З одного боку, суд не вправі виходити за межі заявлених вимог, а з іншого - наділений повноваженнями щодо сприяння з'ясуванню обставин справи та контролю за дотриманням процесуальної дисципліни.

У науковій літературі неодноразово зверталася увага на проблему визначення меж активності суду у господарському процесі. Так, В. С. Щербина зазначає, що надмірна пасивність суду може призводити до формального розгляду справ, тоді як надмірна активність - до порушення принципу змагальності. Аналіз статті 86 ГПК України, яка регламентує оцінку доказів, дозволяє дійти висновку, що законодавець покладає на суд обов'язок здійснювати не лише формальну, а й змістовну перевірку доказової бази, що посилює його процесуальну роль.

Основними заінтересованими учасниками господарського судового процесу є сторони - позивач і відповідач, правовий статус яких визначено статтями 42 та 46 ГПК України. Законодавець виходить із принципу процесуальної рівності сторін, однак аналіз правозастосовної практики свідчить, що формальна рівність не завжди означає рівність фактичну. Особливо це проявляється у спорах між суб'єктами господарювання та органами державної влади, де останні нерідко мають процесуальні переваги, зумовлені доступом до доказів та адміністративних ресурсів.[22]

Проблемним аспектом правового статусу сторін є також питання добросовісності реалізації процесуальних прав. Стаття 43 ГПК України забороняє зловживання процесуальними правами, проте закон не містить вичерпного переліку таких зловживань, що залишає значний простір для суддівського розсуду. У наукових працях О. О. Беляневич наголошується, що відсутність чітких критеріїв зловживання процесуальними правами може призводити до неоднакового застосування норм ГПК України та правової невизначеності.

Вагоме місце у господарському судовому процесі посідають треті особи, процесуальний статус яких врегульований статтями 50-53 ГПК України. Законодавець розмежовує третіх осіб залежно від наявності самостійних вимог щодо предмета спору, проте на практиці виникають складнощі з визначенням підстав та моменту їх залучення до участі у справі. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що незалучення третьої особи, права якої можуть бути порушені судовим рішенням, є істотним порушенням норм процесуального права. Це свідчить про важливість правильного застосування статті 50 ГПК України як гарантії захисту прав осіб, не заявлених сторонами у справі.[22]

Окремої уваги потребує аналіз процесуального статусу прокурора у господарському судовому процесі. Відповідно до статті 53 ГПК України прокурор бере участь у справі з метою представництва інтересів держави. Однак закон не розкриває змісту поняття «інтереси держави», що зумовлює дискусії у науковому середовищі та різну судову практику. Як зазначає В. В. Луць, надто широке тлумачення цього поняття може призводити до необґрунтованого втручання прокурора у приватноправові спори, що суперечить принципу диспозитивності господарського процесу.[8]

Інститут представництва у господарському судовому процесі, врегульований статтями 56-60 ГПК України, також викликає низку теоретичних і практичних питань. З одного боку, законодавець закріплює професійний характер представництва, що сприяє підвищенню якості судового розгляду, з іншого - такі вимоги можуть обмежувати доступ до правосуддя для малих суб’єктів господарювання. У працях Р. А. Майданика підкреслюється, що баланс між професіоналізацією процесу та доступністю судового захисту є одним із ключових викликів сучасного господарського судочинства.[9]

Особи, які сприяють здійсненню правосуддя, зокрема свідки, експерти, спеціалісти та перекладачі, мають допоміжний, проте вкрай важливий процесуальний статус. Їх правове становище визначене статтями 66-71 ГПК

України. Аналіз цих норм свідчить, що законодавець намагається забезпечити баланс між процесуальними обов’язками таких осіб і гарантіями їх прав, однак на практиці виникають проблеми, пов’язані з відповідальністю за неналежне виконання процесуальних обов’язків та оцінкою доказів, отриманих за їх участю.

Таким чином, аналіз законодавства та наукових підходів свідчить, що правовий статус основних учасників господарського судового процесу є складним і багаторівневим. Попри детальне нормативне регулювання у Господарському процесуальному кодексі України, низка проблемних аспектів, зокрема межі активності суду, критерії зловживання процесуальними правами, участь прокурора та ефективність інституту представництва, залишаються предметом наукових дискусій і потребують подальшого вдосконалення законодавства та судової практики.

РОЗДІЛ 3. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

3.1. Процесуальні права учасників господарського процесу

Процесуальні права учасників господарського судового процесу є одним із ключових елементів їх правового статусу та становлять юридичний інструментарій, за допомогою якого реалізується право на судовий захист у сфері господарських правовідносин. Саме через надання учасникам процесу широкого кола процесуальних прав законодавець забезпечує реалізацію принципів змагальності, рівності сторін перед судом і диспозитивності, закріплених у Господарському процесуальному кодексі України.

Базові процесуальні права учасників господарського процесу закріплені у статті 42 ГПК України, яка визначає загальний обсяг процесуальних можливостей сторін та інших учасників справи.[2] Аналіз цієї норми свідчить, що законодавець виходить із концепції активної участі учасників у судовому розгляді, надаючи їм право знайомитися з матеріалами справи, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, заявляти клопотання та заперечення, а також оскаржувати судові рішення. Як зазначає В. С. Щербина, саме активна реалізація процесуальних прав учасниками процесу є запорукою досягнення мети господарського судочинства, визначеної статтею 2 ГПК України.[22]

Важливим процесуальним правом учасників господарського процесу є право на подання доказів та участь у їх дослідженні. Відповідно до статей 73-80 ГПК України докази подаються сторонами та іншими учасниками справи, а суд оцінює їх за внутрішнім переконанням. Такий підхід відображає принцип змагальності, закріплений у статті 13 ГПК України, згідно з яким обов'язок доведення обставин справи покладається саме на учасників процесу. У науковій літературі звертається увага на те, що суд у господарському процесі не повинен підміняти сторони у доказуванні, однак зобов'язаний створити

належні умови для реалізації їх процесуальних прав, що підкреслює баланс між активністю суду та ініціативою сторін.

Процесуальні права учасників господарського процесу тісно пов’язані з правом на справедливий судовий розгляд. Зокрема, стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод знаходить своє відображення у положеннях ГПК України щодо права бути вислуханим судом, права на участь у судових засіданнях та права на отримання вмотивованого судового рішення. Відповідно до статей 120 та 129 ГПК України учасники процесу мають право брати участь у судових засіданнях, надавати усні пояснення та отримувати судові рішення, що забезпечує відкритість і прозорість господарського судочинства.[2]

Окрему групу процесуальних прав становлять права, пов’язані з розпорядженням предметом спору. Згідно зі статтею 46 ГПК України сторони наділені правом змінювати підставу або предмет позову, збільшувати чи зменшувати розмір позовних вимог, відмовлятися від позову або визнавати позов. Такі права є проявом принципу диспозитивності, закріпленого у статті 14 ГПК України. Водночас законодавець обмежує реалізацію цих прав необхідністю дотримання публічних інтересів і прав інших осіб, що підтверджується повноваженнями суду відмовити у прийнятті відмови від позову або визнання позову у випадках, передбачених законом.

Процесуальні права учасників господарського процесу включають також право на правову допомогу та представництво. Відповідно до статей 56-60 ГПК України учасники справи можуть реалізовувати свої процесуальні права як особисто, так і через представників. Законодавець, встановлюючи вимоги до професійного представництва, прагне забезпечити належний рівень процесуальної культури та ефективність судового розгляду. Разом із тим у науковій літературі звертається увага на необхідність забезпечення балансу між професіоналізацією процесу та доступністю правосуддя, особливо для малих суб’єктів господарювання.

Особливе значення має право учасників господарського процесу на оскарження судових рішень. Це право закріплене у статті 254 ГПК України щодо апеляційного оскарження та у статті 287 ГПК України щодо касаційного оскарження. Реалізація цього права є важливою гарантією законності та обґрунтованості судових рішень і водночас інструментом виправлення судових помилок. Як зазначає О. П. Подцерковний, право на перегляд судових рішень вищими судовими інстанціями є невід'ємною складовою права на справедливий суд.[19]

Разом із тим реалізація процесуальних прав учасників господарського процесу не є абсолютною. Законодавець встановлює певні обмеження з метою запобігання зловживанню процесуальними правами. Відповідно до статті 43 ГПК України учасники судового процесу зобов'язані добросовісно користуватися наданими їм правами, а суд має право застосовувати заходи процесуального примусу у разі порушення цього обов'язку. У наукових працях О. О. Беляневич підкреслюється, що інститут протидії зловживанню процесуальними правами є необхідним елементом ефективного господарського судочинства, однак потребує подальшого нормативного уточнення.[14]

Отже, процесуальні права учасників господарського судового процесу становлять системну сукупність юридичних можливостей, спрямованих на забезпечення активної участі суб'єктів у судовому розгляді та реалізацію права на судовий захист. Їх нормативне закріплення у Господарському процесуальному кодексі України відображає сучасні підходи до організації господарського судочинства, водночас практика застосування цих норм виявляє низку проблем, що потребують подальшого наукового осмислення та вдосконалення законодавства.

3.2. Процесуальні обов’язки учасників господарського процесу

Процесуальні обов’язки учасників господарського судового процесу є невід’ємним елементом їх правового статусу та виступають необхідною умовою належного здійснення господарського судочинства. На відміну від процесуальних прав, які надають учасникам можливість активно впливати на перебіг судового розгляду, процесуальні обов’язки спрямовані на забезпечення дисципліни процесу, дотримання встановленої законом процедури та реалізацію принципів законності і добросовісності.

Загальні процесуальні обов’язки учасників господарського процесу закріплені у статті 42 Господарського процесуального кодексу України, яка поряд із процесуальними правами визначає й обов’язок учасників судового процесу добросовісно користуватися цими правами та виконувати процесуальні дії у строки, встановлені законом або судом. Аналіз зазначеної норми свідчить про те, що законодавець розглядає процесуальні обов’язки як функціональне доповнення процесуальних прав, без якого неможливе ефективне здійснення судочинства.

Ключовим процесуальним обов’язком учасників господарського процесу є обов’язок добросовісної процесуальної поведінки. Відповідно до статті 43 ГПК України зловживання процесуальними правами не допускається. Законодавець покладає на учасників процесу обов’язок утримуватися від дій, спрямованих на затягування судового розгляду, створення перешкод для встановлення об’єктивної істини або порушення прав інших учасників процесу. У науковій літературі, зокрема у працях О. О. Беляневич, зазначається, що принцип добросовісності у господарському процесі є проявом загальноєвропейських стандартів справедливого судочинства, проте потребує подальшої конкретизації на законодавчому рівні.[4]

Важливим процесуальним обов’язком сторін та інших учасників справи є обов’язок доказування обставин, на які вони посилаються. Згідно зі

статтею 74 ГПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Цей обов'язок є логічним продовженням принципу змагальності, закріпленого у статті 13 ГПК України, та покладає на учасників процесу відповідальність за формування доказової бази у справі. Як зазначає В. С. Щербина, невиконання обов'язку доказування фактично позбавляє сторону можливості ефективного захисту своїх прав у суді.[22]

Процесуальні обов'язки учасників господарського процесу також включають обов'язок з'являтися у судові засідання за викликом суду та виконувати процесуальні розпорядження суду. Відповідно до статей 120 і 129 ГПК України учасники процесу зобов'язані повідомляти суд про причини неявки та виконувати ухвали суду. Аналіз судової практики свідчить, що невиконання цього обов'язку може призводити до застосування заходів процесуального примусу, зокрема штрафів, передбачених статтею 135 ГПК України.

Особливу увагу законодавець приділяє обов'язку учасників господарського процесу сприяти суду у з'ясуванні обставин справи. Цей обов'язок випливає з аналізу сукупності норм ГПК України, зокрема статей 13, 74 та 81, які регламентують порядок подання доказів та обов'язок сторін розкривати докази у встановлені строки. Невиконання цього обов'язку може призводити до негативних процесуальних наслідків, у тому числі залишення доказів без оцінки судом.[16]

Процесуальні обов'язки учасників господарського процесу мають також часовий вимір. Законодавець встановлює чіткі процесуальні строки для вчинення певних дій, недотримання яких може обмежити можливість реалізації процесуальних прав. Відповідно до статей 118 та 119 ГПК України пропуск процесуального строку без поважних причин може призводити до втрати права на вчинення відповідної процесуальної дії. У наукових працях Р. А. Майданика підкреслюється, що дотримання процесуальних строків є

важливою гарантією оперативності та ефективності господарського судочинства.[9]

Окремі процесуальні обов'язки покладаються на учасників господарського процесу залежно від їх процесуального статусу. Так, сторони зобов'язані повідомляти суд про зміну свого місцезнаходження або інших контактних даних, що випливає з положень статті 91 ГПК України. Особи, які сприяють здійсненню правосуддя, зобов'язані виконувати покладені на них процесуальні функції, зокрема давати правдиві показання або об'єктивні висновки, що регламентується статтями 66-71 ГПК України.

Таким чином, процесуальні обов'язки учасників господарського судового процесу утворюють систему юридичних вимог, спрямованих на забезпечення належного перебігу судового розгляду та досягнення завдань господарського судочинства. Їх дотримання є необхідною умовою реалізації процесуальних прав і водночас гарантією ефективності та справедливості господарського судочинства. Аналіз чинного законодавства свідчить, що попри достатньо детальне нормативне регулювання, практика застосування процесуальних обов'язків виявляє низку проблем, які потребують подальшого наукового осмислення та вдосконалення процесуального законодавства.

3.3. Процесуальна відповідальність за порушення процесуальних обов'язків

Процесуальна відповідальність у господарському судовому процесі є важливим правовим механізмом забезпечення належної процесуальної поведінки учасників справи та дотримання встановленого законом порядку здійснення господарського судочинства. Вона виступає логічним продовженням системи процесуальних обов'язків і спрямована на запобігання порушенням процесуальної дисципліни, зловживанню процесуальними правами та перешкоджанню ефективному розгляду господарських справ.[15]

Господарський процесуальний кодекс України не містить визначення поняття процесуальної відповідальності, однак аналіз його положень дозволяє розглядати її як встановлену законом сукупність заходів процесуального примусу, які застосовуються судом до учасників процесу у разі порушення ними процесуальних обов'язків або недобросовісного здійснення процесуальних прав. Нормативне підґрунтя інституту процесуальної відповідальності закладене, зокрема, у статтях 43 та 131-135 ГПК України.

Однією з основних підстав застосування процесуальної відповідальності є зловживання процесуальними правами. Відповідно до статті 43 ГПК України суд зобов'язаний запобігати таким зловживанням і має право застосовувати передбачені законом заходи процесуального примусу. Водночас закон не містить вичерпного переліку дій, які визнаються зловживанням процесуальними правами, що зумовлює значну роль суддівського розсуду.

У науковій літературі, зокрема у працях О. О. Беляневич, зазначається, що така законодавча конструкція дозволяє суду гнучко реагувати на недобросовісну процесуальну поведінку, але водночас створює ризик неоднакового застосування норм процесуального права.[14]

Процесуальна відповідальність у господарському процесі реалізується через застосування заходів процесуального примусу, перелік яких визначений статтею 131 ГПК України. До таких заходів належать попередження, видалення із залу судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід та штраф. Аналіз зазначеної норми свідчить про те, що законодавець надає суду достатньо широкий арсенал засобів впливу на учасників процесу з метою забезпечення належного порядку судового розгляду.

Особливе місце серед заходів процесуальної відповідальності займає процесуальний штраф. Відповідно до статті 135 ГПК України суд може накласти штраф на учасника процесу у разі невиконання процесуальних обов'язків, неподання доказів без поважних причин, зловживання

процесуальними правами або невиконання судового рішення. Аналіз судової практики свідчить, що застосування штрафу є одним із найбільш ефективних засобів впливу на недобросовісних учасників процесу, однак його застосування потребує належного мотивування з боку суду.[16]

Процесуальна відповідальність у господарському судовому процесі має превентивний і каральний характер. З одного боку, застосування заходів процесуального примусу спрямоване на припинення конкретного порушення процесуальних обов'язків, а з іншого, на запобігання подальшим порушенням як з боку конкретного учасника, так і з боку інших учасників процесу. Як зазначає В. С. Щербина, превентивна функція процесуальної відповідальності є не менш важливою, ніж її каральний аспект.[22]

Важливим елементом процесуальної відповідальності є принцип пропорційності. Суд, застосовуючи заходи процесуального примусу, повинен враховувати характер порушення, ступінь вини учасника процесу, а також наслідки його процесуальної поведінки. Це випливає з загальних засад господарського судочинства, закріплених у статті 2 ГПК України, та принципу верховенства права. У науковій літературі наголошується, що недотримання принципу пропорційності при застосуванні процесуальних санкцій може призводити до порушення права на справедливий суд.

Окремої уваги заслуговує питання співвідношення процесуальної відповідальності з іншими видами юридичної відповідальності. Процесуальні санкції не замінюють цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність, а застосовуються незалежно від них. Водночас у випадках, передбачених законом, порушення процесуальних обов'язків може тягнути за собою застосування інших видів відповідальності, що потребує комплексного підходу з боку суду.

Проблемним аспектом інституту процесуальної відповідальності є питання забезпечення балансу між ефективністю судового розгляду та дотриманням прав учасників процесу. З одного боку, суд повинен оперативно реагувати на порушення процесуальної дисципліни, а з іншого, уникати

надмірного втручання у реалізацію процесуальних прав. Як зазначає Р. А. Майданик, ефективність процесуальної відповідальності значною мірою залежить від якості суддівського розсуду та рівня правової культури учасників процесу.[9]

Враховуючи вище викладене, можливо зробити наступний висновок, що, процесуальна відповідальність за порушення процесуальних обов’язків є необхідним елементом механізму господарського судочинства, спрямованим на забезпечення законності, дисципліни та ефективності судового розгляду.

Аналіз положень Господарського процесуального кодексу України та наукових підходів свідчить, що чинне законодавство створює належні правові передумови для застосування процесуальних санкцій, однак практика їх реалізації потребує подальшого вдосконалення з метою забезпечення єдності судової практики та дотримання стандартів справедливого судочинства.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що правове регулювання статусу учасників господарського судового процесу ґрунтується на комплексі норм Господарського процесуального кодексу України, які визначають коло учасників процесу, обсяг їх процесуальних прав і обов'язків, а також механізми процесуальної відповідальності. Разом із тим аналіз чинного законодавства та наукових підходів свідчить про наявність низки проблемних аспектів, що впливають на ефективність господарського судочинства.

У ході дослідження уточнено поняття учасників господарського судового процесу як суб'єктів господарських процесуальних правовідносин, наділених законом процесуальними правами та обов'язками з метою вирішення господарських спорів. Встановлено, що визначальним критерієм належності особи до учасників господарського процесу є наявність у неї господарської процесуальної правосуб'єктності, яка має спеціальний і похідний характер та реалізується виключно в межах судового провадження.

Проаналізовано господарську процесуальну правосуб'єктність учасників процесу та з'ясовано, що її зміст залежить від процесуального становища конкретного учасника. Обґрунтовано, що диференціація обсягу процесуальних прав і обов'язків є об'єктивно необхідною, однак у практиці застосування ГПК України нерідко виникають труднощі з правильним визначенням процесуального статусу учасників справи, що може призводити до порушення принципу процесуальної рівності та скасування судових рішень.

У процесі аналізу складу учасників господарського судового процесу встановлено, що законодавець використовує розширений підхід, включаючи до нього не лише сторони та третіх осіб, а й інших учасників справи та осіб, які сприяють здійсненню правосуддя. З'ясовано, що така модель загалом відповідає завданням господарського судочинства, однак потребує більш

чіткого нормативного розмежування процесуального статусу окремих категорій учасників, зокрема прокурора та третіх осіб без самостійних вимог.

У межах дослідження класифікації учасників господарського процесу доведено, що найбільш практично значущими є критерії процесуального становища, ступеня юридичної заінтересованості та функціонального призначення учасників. Запропоновано використовувати комплексний підхід до класифікації, який дозволяє уникнути формального тлумачення норм ГПК України та сприяє правильному визначенню процесуальних прав і обов'язків учасників справи.

Аналіз процесуальних прав учасників господарського процесу показав, що чинне законодавство загалом забезпечує реалізацію принципів змагальності та диспозитивності. Водночас виявлено, що відсутність чітких меж реалізації окремих процесуальних прав, зокрема щодо подання доказів та заявлення клопотань, створює передумови для зловживання процесуальними правами та затягування судового розгляду.

Дослідження процесуальних обов'язків учасників господарського процесу дозволило дійти висновку, що обов'язок добросовісної процесуальної поведінки має ключове значення для ефективного судочинства, однак його нормативне закріплення у ГПК України носить оціночний характер. У зв'язку з цим запропоновано на законодавчому рівні уточнити окремі прояви недобросовісної процесуальної поведінки з метою уніфікації судової практики.

Аналіз інституту процесуальної відповідальності засвідчив, що заходи процесуального примусу є необхідним інструментом забезпечення процесуальної дисципліни. Разом із тим встановлено, що широкі дискреційні повноваження суду щодо застосування процесуальних санкцій потребують чіткішого законодавчого регулювання критеріїв їх застосування, зокрема з урахуванням принципу пропорційності.

За результатами дослідження запропоновано:

- уточнити на рівні Господарського процесуального кодексу України критерії зловживання процесуальними правами;
- посилити процесуальні гарантії рівності сторін у спорах за участю органів публічної влади;
- удосконалити правове регулювання участі прокурора у господарському процесі шляхом конкретизації поняття «інтереси держави».

Загалом проведене дослідження підтвердило, що інститут учасників господарського судового процесу потребує подальшого вдосконалення як у теоретичному, так і в практичному вимірах, з метою підвищення ефективності господарського судочинства та забезпечення стандартів справедливого суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII (у ред. Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII) *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

3. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

4. Беляневич О. О. Господарський процес України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 632 с.

5. Вінник О. М. Господарське право України : навчальний посібник. Київ : Право, 2019. 528 с.

6. Грошевий Ю. М. Проблеми господарського процесуального права : монографія. Харків : Право, 2018. 320 с.

7. Ківалов С. В. Судова влада в Україні: організаційно-правові засади : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 416 с.

8. Луць В. В. Теорія процесуального права : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2016. 284 с.

9. Майданик Р. А. Цивільне та господарське судочинство: проблеми теорії і практики : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 392 с.

10. Подцерковний О. П. Господарське процесуальне право України : підручник. Харків : Право, 2021. 544 с.

13. Щербина В. С. Господарський процес : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 416 с.

14. Беляневич О. О. Процесуальний статус сторін у господарському судочинстві *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 17-22.

15. Вінник О. М. Учасники господарського процесу: проблеми правового статусу *Право України*. 2020. № 7. С. 98-105.

16. Гнатюк М. І. Процесуальні права та обов'язки сторін у господарському процесі. *Юридична Україна*. 2018. № 6. С. 42-48.

17. Жукова І. В. Зловживання процесуальними правами у господарському судочинстві. *Вісник господарського судочинства*. 2021. № 2. С. 31-38.

18. Котюк В. О. Судовий розсуд у господарському процесі. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2019. № 1. С. 65-72.

19. Подцерковний О. П. Проблеми участі прокурора у господарському процесі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 3. С. 112-119.

20. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2018. 656 с.

21. Щербина В. С. Господарський процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 864 с.

22. Щербина В. С. Правовий статус учасників господарського процесу. *Право України*. 2018. № 9. С. 102-110.